

Bosanski grb nekad i sada.

Grb sačinjavaju slike izvedene po stanovitim načelima i pravilima, što ih upotrebljavu pojedine osobe ili korporacije po posebnom pravu kao svoje posebne i stalne znakove. Nauka, koja se bavi ispitivanjem grbova, zove se heraldika. Glavni su joj izvori: pečati i novci, nadgrobni spomenici, listine s opisima grba, a eventualno i nacrti, slike i grbovnici, izvorno oružje s grbom ili štit s grbovnim slikama, te savremeni pisci, koji o grbu raspravljaju. Na temelju izvora može se jedino doći do pravog rezultata, t. j. do rezultata, koji će imati znanstvenu podlogu i valjanost. Inače se pomute pojmovi i uvuku zablude i predrašude, koje se kasnije teško iskorijene.

To se je baš dogodilo s današnjim bos. grbom, te je izišao onakav, kakav nikada nije bio: mačem oboružana ruka! Takva slika pobugjuje u narodu smijeh, a ne slavnu uspomenu na prošla vremena.

Pravi bos. grb bio je nekad posve drukčiji.*) O tome nas uvjeravaju grbovnici t. j. zbornici grbova. Ima nekoliko stranih zbornika, u kojim je naslikan i stari bos. grb, a to su: 1.) kosnički grineberški grbovnik od god. 1484.; 2.) zbirka grbova bavarskog državnog arkiva u Monakovu (iz istog vremena); 3.) zbirka Codleianske knjižnice u Oxfordu (početkom 15. v.), dakle starija od prvih dviju; mlađe su od njih: 4.) zbirka grbova u Kijevu, od god. 1500.; 5.) grbovnik Martina Schrotta od god. 1661. i 6.) grbovnik kućnog dvorskog i državnog arkiva u Beču od god. 1585. K tome se može još dodati i nacrt bos. grba od Albrehta Dürera (god. 1515.), koji se čuva u Esterhazijevoj galeriji u Pešti.

Svih šest ovih zbirki osim možda oksfordske sastavljeno je iz propasti bos. kraljevstva i to grineberška samo za 22 god. poslije toga. U najstarijoj, oksfordskoj zbirci naznačen je bos. grb ovako: na 2 polja unakrst vidi se zlatna kruna na crvenom, a na druga 2 polja unakrst srebreno srce (ili valjda štit) na plavom tlu. Uz oksfordskog najstariji, grineberški grbovnik označuje za bos. grb srebrenu ljiljanovu krunu na crvenim poljima (unakrst), a crvenog konjanika sa zlatnom krunom na srebrenim

*) O svemu ovome iscrpivo je raspravio naš slavni povječničar, F. Rački u „Radu jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti“ knj. 101. Rezultate njegovih istraživanja donosimo evo ovdje.

poljima (unakrst). Pa i u kijejskoj zbirci, samo za 15 godina mlađoj od grineberškog grbovnika, prikazuje se kruna za bos. grb, kojemu je pridodan i grb Rame t. j. ona ruka s mačem. Ruka oboružana mačem prikazana je očevidno kao grb Rame i u Schrottovu grbovniku i u monakovskoj zbirci, a i na Dürerovu nacrtu, dok bečki grbovnik ima zlatnu krunu na plavom polju za grb bosanski. U nekim grbovnicima dakle dobro se razlikuje bos. grb od ramskoga, a to je i posve pravo. Rama t. j. oblast oko rijeke Rame, desne prитоčice Neretve, bila je posve različita od Bosne. Ramom su već od 12. vijeka vladali ugarsko-hrvatski vladari, te su naslov ramskog kralja (rex Ramae) svakom zgodom isticali, da pokažu svoj upliv i na ostalu Bosnu. Tako su se pojmovi s vremenom pomiješali. Rama i Bosna su im isto („Rama seu Bosna“ — Rama ili Bosna), ma da ni jedan bosanski vladar ne zna za Ramu kao kakvu posebnu političnu oblast ili kakav sastavni dio Bosne. Pa tako je i ramski grb s vremenom poslije 16. vijeka prenesen na Bosnu, da istisne stari pravi bosanski grb, na štetu historijske istine! Iz Ugarske je taj ramski grb prešao i u službenu upotrebu habzburških vladara, (n. pr. Ferd. I.), a i Bosna se je katkada služila njime, samo ne kao grbom Rame, već Primorja t. j. župe Konovlja i Dračevice. Tako je predočeno u domaćim zbornicima: fojničkom, dubrovačkom, biogradskom i u „Rodoslovlju“ Ohmučeviću, koje se je čuvalo prije u Sutisci, a sada u Zagrebu (u akademskoj galeriji). Grb „Primorja“ prenesen je na „Ramu“ tekar u 18. v., a to je učinio Pavao Vitezović-Ritter u svom djelu „Stemmatographia“ (izdao u Beču i Zagrebu 1701.). Mnogo jasniju sliku pravog bos. grba dobićemo s novaca i pečata, znakova vladalačke vlasti. Oni imaju megju heraldičkim izvorima tu prednost, što sadržaju ime vlasnika, te se njihova doba može tačno ustanoviti. Na novce i pečate od vajakada su se udarali grbovi.

Najstariji bosanski novac potiče iz dobe Stjepana Kotromanića. Počevši od Tvrtka I. sačuvalo se je bosanskih novaca od svakog vladara osim Dabiše i Stjepana Ostojića. Ali oni su mjesto novaca ostavili svaki po jedan pečat: Dabiša na listini izdanoj god. 1392., a Stjepan Ostojić na listini od god. 1419. A obzirom na dobu ima jedan pečat stariji od bos. novca: taj je na listini bana Ninoslava, dakle potiče iz doba, kada Bosna nije imala svog vlastitog kovanog novca. I tako se pečati i novci megjusobno

popunjuju. Zametak bos. grbu pojavljuje se prvi put na jednoj vrsti novaca bana Stjepana Kotromanića. Na prednjoj strani tog novca vidi se slika Isusa kao Spasitelja, a na stražnjoj strani heraldički znaci: pri dnu kaciga, a nad njom na vršku daščica štisnica s ružom kao perjanicom na višu. Ali to nije potpun grb. Istom od krunisanja Tvrtkova za kralja opaža se na bos. novcima potpun grb, koji se sastoji od štita, kacige i nakita. U štitu je ljiljanova kruna gore otvorena a ispod nje slovo „T“ t. j. početno slovo vladareva imena. Nad kacigom je druga kruna istog oblika. Kruna u Tvrtkovom štitu heraldički je lik, kao što je u drugih lav, orao, zmija, riba i druge životinje ili lipa, ljiljan i djetelina iz bilinskog carstva; mjesec, sunce i zvijezde iz astronomije; napokon zvonik, kula, nož, ključ, zastava od rukotvorina, obrtnina, umjėtnina i dr. Kruna nad kacigom znači kraljevsko dostojanstvo Tvrtkovo. To se sve tiče stražnje strane. Na prednjoj strani imaju Tvrtkovi novci sliku sv. Grgura kao zaštitnika. — I od Tvrtkovih nasljednika: kralja Ostoje, Tvrtka Tvrtkovića, Stjepana Tomaša i Tomaševića sačuvalo se je novaca. Od Ostoje nema doduše novaca kovanih za Bosnu, već samo za Kotor, te su bez grba. Od Tvrtka Tvrtkovića ostala je samo jedna vrsta novaca, na kojim je straga natpis: DNI TT REGIS BOSNAE t. j. gospodina Tvrtka Tvrtkovića, kralja bosanskoga, a uz taj natpis i grb. Grb sačinjava štit desno, a u njemu kruna sa slovom T ispod nje. Nad štitom je kaciga s krunom, perjanicom i plaštem.

Od kralja Stjepana Tomaša ostalo je sedam vrsta novaca. Na dvije vrsti se vidi otraga samo kruna s monogramom S ili S upleteno u T, a na ostalim je pravi grb i to na novcima dviju vrsta tako zvani bandelier-štit t. j. koso razdvojen štit s 3 ljiljana na svakoj strani uzduž prosjeka, a na novcima ostalih vrsta štit s krunom u njegovu polju i s monogramom T, nad štitom pak kaciga s krunom i plaštem. Na novcima posljednjega kralja, Stjepana Tomaševića (dvije vrste sačuvane) ima štit s krunom, a nad njim kaciga s krunom, perjanicom i plaštem; nigdje nema štita koso presječena s ljiljanom (bandeliera).

Na pečatima bos. kraljeva prikazuje se grb ovako: Grb na pečatima Tvrtka I. kao bana svakako je dobom stariji od grba na novcima, jerbo ih Tvrtko za svog banovanja nije još ni kovao. Taj stariji grb pridržan je i na pečatima iz dobe kraljevanja, dok je na novcima tog doba posve promijenjen.

Na jednom od najstarijih Tvrtkovih pečata, na listini od god. 1376. prikazuje se konjanik na konju, koji trči; na glavi mu je kaciga s perjanicom, u desnici zastava, a na njoj krst; ljevica kao i prvi dio trupa, koji je oklopom zaštićen, pokrivena je štitom, koji kao da visi o vratu. Štit je trauglast, a podijeljen u dva jednaka polja širokom koso popriječenom kuglom. Na jednoj strani je natpis „gospodin ban Tvrtko,“ a na drugoj „Sigillum Tvertki ba (ni) toti Bosnae“, to jest pečat Tvrtka bana cijele Bosne. Iz dobe kraljevanja Tvrtkova potiče pečat na ispravi od god. 1388. On se sastoji od kacige i štita, a na štitu crven pās i tri ljiljana pod pasom, a tri nad pasom; okolo je natpis „Regis Rasie Stephani Tve (r) tchonis“ = kralja Raše Stjepana Tvrtka. Tvrtkov našljednik Stj. Dabiša nije ostavio iza sebe ni jednog novca, već samo jedan pečat na povelji od 17. julya 1392. Na tom pečatu je grb potpun; sastoji se naime od štita s tri ljiljana, kacige s krunom na vrhu, s krune visi postrance plašt, a nad krunom je perjanica. Na pečatu kralja Ostoje (na listini od 8. decembra god. 1400.) prikazuje se sprijeda kralj s krunom na glavi i žezlom u ruci, gdje sjedi na prijestolju, sa strane nosi po 1 angjeo štit, ostraga je vitez na konju, koji drži lijevom rukom o ramenu štit, a u štitu diadem.

Ovome grbu vrlo je nalik grb na pečatu isprave kralja Stjepana Ostojića od 4. decembra 1419.

Grb na pečatu listinâ Tvrtka Tvrtkovića takogjer je potpun samo na štitu nema nikakve slike to jest ni ljiljana ni krune.

Pečat kralja Tome na listini od 22. augusta 1446. prikazuje štit o lijevom ramenu okrunjenoga viteza na konju, vrlo je sličan dakle pečatu kralja Ostojića od god. 1410.

Još nam valja promotriti kamenje, na kojem je isklesan grb, jerbo su ti spomenici takogjer vrlo važan izvor za heraldiku.

Nad ulazom u ruševinu „dvora“ pošljednjeg bos. kralja Tomaševića u Jajcu uklesan je u kameuu isti onaki grb, kakav je na novcima i pečatima bos kraljeva, samo što je naget na lijevu, dok je na novcima i pečatima na desnu stranu. Drugi kameniti spomenik s grbom jest nadgrobnni spomenik bos. kraljice Katarine u Rimu i to u crkvi „ara coeli.“ Taj spomenik sadržaje sliku kraljičinu, ispod slike latinski natpis, a s obe strane kraljičine glave po jedan grb. Grb na lijevoj strani bolje je sačuvan: tu se vidi kruna nad štitom i dvije

krune u štitu; vrlo slabo se razabire vitez na konju. Dakle i na tom je spomeniku prikazan grb kao na novcima i pečatima bos. vladara.

Pa i na nadgrobnom spomeniku Nikole Iločkog u fra-njevačkoj crkvi u Iloku vide se 2 grba. Od tih se gornji na lijevoj strani sastoji od štita, a u njemu kruna s tri ljiljana, dakle grb Bosne. Slično tome prikazuje se bos. grb i na nadgrobnom spomeniku Nikolina sina Lovre, koji se je god. 1518. pisao „dux Bosne“ = vojvoda bosanski). Iz svega toga se vidi, da je štit s krunom pravi grb bosanski ili potpun: štit s ljiljanovom krunom i kaciga s krunom, perjanicom i nakitom.

O tome nas evo uvjeriše i novci i pečati i nadgrobni spomenici. Na većini njih takav je prikazan, a takav je i u oxfordskom i grineberskom zborniku, te u kijevskoj zbirci.

Ne može dakle biti pravi bos. grb onaj, koji prikazuje štit, i u njemu mačem oboružanu ruku, pošto ga ne priznaje ni jedan od starijih spomenika. To je, kako već spomenusmo, grb Rame i Primorja a prenesen je na Bosnu u kasnije doba.

Taj ramski i primorski grb dolazi samo na novcima velikog vojvode bosanskoga Hrvoje kao hercega splitskoga. On je kao herceg splitski smio kovati novce, ali ti novci ne spadaju među bosanske. Hrvojev grb nalikuje vrlo na ramski i primorski, a razlikuje se od njega u tome, što nikad nema samog štita s rukom koja drži mač, već je uza štit heraldička figura „lav.“

Pa kad je tako, zašto se je uzeo Hrvojev dotično ramski i primorski grb za pravi bosanski grb? Evo kako se je to dogodilo: Odmah iza okupacije bi pozvana bos.-hrc. zem. vlada, da na temelju podataka, koji se skupe u zemlji, izvijesti zajedničku vladu o grbu i zemaljskim bojama zaposjednutih provincija. Ona se u srpnju god. 1879. obrati na hrv.-slav.-dalmatinsku vladu s uputom, da li ima u zagrebačkom arhivu kakovih isprava, koje bi se mogle upotrebiti za pravo riješenje toga pitanja. Hrv. vlada pozva svog izvrsnog povjestničara Račkog, koji se tog posla drage volje lati. On na temelju spomenutih izvora dogje do zaključaka, što smo ih malo prije saopćili; k tome primjeti, da se kod priudešavanja starog grba za sadašnju upotrebu ne bi smio ni jedan

sastavni dio starog bosanskog grba izostaviti ili promijeniti. Njegov izradak bi poslan u Sarajevo, a odavljen u Beč i predan akademiji znanosti i zem. arhivu u Pešti na stručnu ocjenu.

U ime dvorskog i državnog arkiva u Beču izrekao je o tome izratku svoj sud historičar Fiedler, odsječni savjetnik. On pristaje uz mnijenje našeg povjesničara Račkog, da su naime glavni sastojni dijelovi starog bos. grba štit s krunom; samo je prigovorio plaštu, koji da se je izvodio iz gotskog slova T na nekim novcima kralja Tvrtka i Tome ispod krune. Mađarska akademija znanosti preporučila je, da se uvede za Bosnu grb, koji se sastoji od štita s rukom oboružanom mačem hoteći time sačuvati mađarsku predaju. Ova je povjerila istraživanje starog bos. grba heraldičaru A. Nyáryu, koji je stao dokazivati, da se je štit na koso presječen upotrebljavao u Bosni za grb 88, ljljanova kruna 52, a ruka s mačem 20—25 godina.

Pa i ako mu je za onaj posljednji grb izišao najmanji niz godina, ipak ga je zagovarao, jerbo su ga ugarski kraljevi kao „reges Bosnae“ (kraljevi Bosne) bili usvojili! — Do istog zaključka dogje i Thallóczy u ime mađarskog zemaljskog arkiva. Ma da priznaje krunu s ljljanima za grb bos. kraljeva, preporuča ipak mačem oboružanu ruku, pošto su to iza 16. vijeka uveli za bos. grb ugarski kraljevi kao vrhovni gospodari Bosne.

Tako su se eto u riješavanje ovog pitanja uplele i političko-narodne aspiracije. Kasnije (g. 1888.) raspravljao je o tome i J. Asboth, pisac djela „Bosnien und die Hercegovina,“ koji se je složio s mišljenjem Račkog i Fiedlera, ali za sadašnjost predlagao je kombinovani grb: kruna s ljljanom (za Bosnu), prugast štit (za Hercegovinu), a u srcu štita ramski grb. Boje štita da budu: crvena, bijela i žuta! Eto kako je nastao sadašnji bos. grb i bos. zastava.

M. P. M.

Jozo Megjedar.

Vraćao sam se s Vlasića. Nakon nekoliko dana boravka po čobanskim kolibama, jedva čekah, da se hvatim sela i da uljegnem u kakvu kuću ili bar natkrovnjak, što ima prozore, makar i od papira, i stijene, kroz koje ne duvaju vjetrovi. Ta će mi se